

Йовка Тишева¹

(СУ „Св. Климент Охридски“, България)

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ СТРУКТУРНИТЕ ТИПОВЕ ПРОСТИ ИЗРЕЧЕНИЯ В БЪЛГАРСКАТА УСТНА РЕЧ

Yovka Tisheva

ON THE STRUCTURE OF SIMPLE SENTENCES IN SPOKEN BULGARIAN

Резюме: Обект на представяне в настоящата статия са структурните модели за реализация на глаголните аргументи (поясненията в групата на сказуемото) в българската устна реч. Целта на наблюденията е да се анализира употребата на двусъставни изречения, в които подлогът е изразен чрез личностоименна форма, вместо едносъставни изречения, като се проследи влиянието на някои морфологични и прагматични фактори при избора на структурния тип изречение. Анализите се основават на данни от електронните ресурси за българската устна реч на сайта bgspeech.net и на примери от компютърно опосредстваната комуникация в различни по тематика форуми.

Abstract: The main topic of this article is to discuss the specific models for explicit representation of verbal arguments in Spoken Bulgarian. Object of analyzes are the realizations of overt pronominal subjects in positions where they should be omitted and the influence of some morphsyntactic and pragmatic factors on verbal phrase structure. The examples presented in the text are from electronic resources for Spoken Bulgarian available at bgspeech.net, as well as from computer mediated communication.

Ключови думи: устна реч, подлог, нулевосубектни изречения, информационна структура

Key words: Spoken Bulgarian, subject, pro-drop languages, Information structure

---

¹ tisheva@uni-sofia.bg

Реализирането на комуникацията в устна или в писмена форма оказва решаващо влияние при подбора и употребата на езиковите средства за представяне на информацията, която участниците споделят, както и върху начините за структуриране на дискурса. Разликите в дължината на писмените и устните текстове и в честотата, с която се употребяват различни класове думи или структурни типове изречения, вероятно са сред най-често посочваните особености при сравнение на писменото с устното общуване. Характеристиките на речевата ситуация също се пречупват по специфичен начин през „филтрите“ на двете форми на езика. Устната комуникация предполага комуникативно взаимодействие, смяна на ролите (говорещ и слушател) между участниците в нея, обратна информация в момента на реализиране на речта. Писменото общуване е най-вече индиректно, възприемането на текста обикновено не съвпада с момента на създаването му, а е отложено във времето. Получаването на обратна информация е доста ограничено и се наблюдава или за определени текстове, или в определени комуникативни ситуации, напр. при коментари или оценки във форуми, при рецензии на писмени текстове. За писмените текстове не е задължително читателската аудитория да реагира, запознавайки автора със своето отношение, мнение или оценка.

Устната форма на общуване предполага широкото използване на невербални елементи за предаване на информация и за контакт със слушателя, за проверка на канала, за отчитане на реакцията на останалите участници, за смяна или приключване на темата. Прозодичните средства могат допълнително да модифицират съдържанието на устното изказване. В писмената комуникация с подобна функция се използват например акцентите чрез подчертаване, смяна на шрифта, на размера на буквите, на цветовете, но тези елементи се отнасят по-скоро до външната форма на текста и не са органична (и задължителна) част от него, за разлика от интонацията, темпото и ритъма на речта, височината и силата на гласа.

Подготвеността на писмените текстове определя системния подбор на езикови средства и предполага многократни, преднамерени редакции. Спонтанността на устната реч, която се посочва като една от най-характерните нейни черти (вж. напр. характеристиките, по-

сочени от Дж. Лийч (Leech 2000), се отразява в много висока степен на равнището на синтаксиса и води до елипси, повторения, фалстартове, автокорекции, промени в каноничните словоредни модели и др. В редица изследвания на синтаксиса на устната реч като съществена отлика на равнището на изреченската структура в сравнение с писмената реч се посочват степента на завършеност, пълнота или комплексност на използваните синтактични модели (за повече информация вж. прегледа, направен от М. Ковачева (Kovatcheva 2012)).

Писмените текстове може да бъдат редактирани, от една страна, и препрочитани, от друга. Устната реч е ограничена във времето и с оглед на произвеждането (произнасяне), и на обработка (възприемане и осмисляне) на изказването. Това обаче не означава, че синтактичните конструкции, чрез които протича устното общуване, са с по-проста структура. Липсата на плавност в речевия поток и в развитието на разговора се отразява в произнасянето на синтактични единици, чиято структура не следва стриктно структурните модели на изреченията в писмените текстове. Съкратените или излишно удължените изречения в устните текстове са резултат от колебанията или преформулиранията при търсене на най-точния изказ, от прекъсванията, едновременното говорене и под. Структурите, използвани в устната реч, допълнително се усложняват поради включването на различни елементи с прагматична функция (дискурсни маркери, прагматични частици), които в писмената комуникация се срещат само в някои от художествените текстове или в отделни медийни жанрове.

Спецификите на устната комуникация, определени от комуникативната ситуация (контакт между участниците, смяна на ролите, невербални средства и др.) и линейността на речта определят кондензацията на езикови средства, която на равнището на синтаксиса води до елипси и незавършени изказвания. Липсващата (експлицитно неизразената) информация може да се изведе или от контекста, или от опита/пресупозициите на говорещите, или чрез логически изводи и умозаклучения. На тези прояви на езикова икономия се противопоставят многократността, повторенията на думи, фрази или по-големи цялости, включването на елементи, които не повишават равнището на информативност на текста, а само го удължават – филтри/фонационни средства за запълване на паузи, междуметия, прагматични частици и под.

Влиянието на тези паралелни тенденции е отбелязано още в първото изследване на синтаксиса на българската разговорна реч, направено от И. Ангелова (Ликоманова) – „Синтаксис на българската разговорна реч” (1994). Авторката откроява два вида типизирани явления, в резултат на които се реализират два структурни модела:

– „с ирелевантност на синтактичен елемент” (Ангелова 1994: 34).

Според приетата в настоящото изследване терминология това са изказвания с удвояване на аргументи или с различни типове повторения.

– „с липсата на релевантен синтактичен елемент” (Ангелова 1994: 34). Към този тип могат да се отнесат случаите на изказвания с елипси или такива, в които има със свободна (незаета) позиция на задължителен елемент от синтактичната структура.

Данните от корпуси, представящи актуалното състояние на устната комуникация, показват, че тези тенденции продължават да определят начините, по които се структурират устните изказванията (вж. Тишева 2014). Обект на представяне в настоящия текст ще бъдат някои модели, свързани с позициите на глаголните аргументи в структурата на изреченията, изграждащи устни текстове. Удвояването на аргументи (удвояване на допълнението и на подлога) е било разглеждано в редица изследвания, затова предмет на анализите тук е синтактичната структура на изказванията във връзка с експлицитната реализация на подлога чрез лично местоимение. Наблюденията ще бъдат ограничени само до изреченията със сказуемо, изразено с глаголна форма за 1 л. ед. ч. Това разграничение отразява факта, че по различен начин, с различни средства в изказването експлицитно се означават говорещият (1 л. ед. ч.) и слушателят/адресатът на изказването (2 л. ед. ч.). От друга страна, при сказуемо, изразено с глаголна форма за 3 л. ед. ч., подложната позиция може да се заеме както от лично местоимение, така и от именна фраза, затова начините за представяне на неучастниците в речевия акт също трябва да се анализират самостоятелно. Примерите, представени в статията, са ексцерпирани от електронните ресурси за разговорната и за публичната устна реч, достъпни на адрес bgspeech.net², както и от различни по тематика форуми.

² В настоящата статия се представят материали, свързани с дейностите по проекта „Актуализиране на мултимедийния корпус за българската устна реч“, договор №80.10-162/2017. Изказвам благодарност на ФНИ на СУ за подкрепата.

Българският език спада към групата на т. нар. pro-drop езици – езици, в които употребата на подлог, изразен с лично местоимение, не е задължителна и поради това подложната позиция може да остане незаета, подлогът да бъде „изпуснат”. Богатата глаголна морфология (маркиране на информацията за глаголното лице в глаголното окончание), от една страна, и задължителното съгласуване по лице и число между сказуемото и подлога, от друга, позволяват вместо каноничния двусъставен модел, включващ подлог и сказуемо, да се реализира вариант с незаета позиция на подлога. От гледна точка на формалната структура в такива изречения „във флективния възел всъщност се „копира“ същата граматическа информация (лице, число), която съдържа и името в подложна позиция“ (Бъркалова 1997: 124).

Широко използваният термин pro-drop се свързва с параметрите на синтактичните модели, предложени в генеративните описания през 80-те години на XX век (Principles and Parameters models). В съвременните изследвания параметърът, свързан с прономиналния подлог (pro), се представя по-скоро като нулевосубектност, а езиците се групират не в зависимост от степента на задължителност на лично-местоименния подлог, а на възможността за изпускането му: „експлетивно нулевосубектни езици (напр. немски), частично нулевосубектни езици (напр. фински), дискурсно pro-drop езици (напр. китайски) и последователно нулевосубектни езици (напр. испански)” (Pešková 2013: 118).

В граматиките на българския език изречения, в които от предикативното ядро експлицитно е изразено само сказуемото, се определят като едносъставни глаголни изречения. Моделите, които тук ще бъдат предмет на разглеждане, се означават с термина определенолични (определено-лично) изречения: „Определено-лични са едносъставните изречения, чиято главна част е изразена с глагол в 1 и 2 л. ед. и мн. ч., но означеното лице не получава отделен синтактичен израз. Търсенето и прибавянето на подлог не се изисква от синтактичния състав и комуникативното им съдържание” (Грамматика 1983: 80). Едносъставните определенолични изречения се представят дори като задължителни, тъй като информацията за подлога се съдържа в глаголното окончание и не е нужно да се представя повторно и с включване на лично местоимение. Интересно е наблюда-

дението, че има и семантични причини за реализирането на изречения с неизразен прономинален подлог: „Решаващ за появата и разновидностите на определено-личните изречения е контекстът, тяхното непосредствено обкръжение... Действието се представя само за себе си в някаква последователност, сигурност, изчерпаност и др., то се обособява като даденост, за да стане главен обект на съобщението, без да се набляга на действащото лице” (Грамматика 1983: 80).

Наред с това се посочват случаи, в които прономиналният подлог трябва да бъде изразен: „Местоимението подлог в 1 и 2 лице не се изпуска, когато има определена функция в информационната структура на изказването – нов или контрастен топик или фокус“ (Ницолова 2008: 150). Двусъставни вместо едносъставни изречения се използват например при противопоставяне или контраст (*аз:ти, аз:той/тя, аз:те; аз, а не ти; аз, а не тя* и под.) или при отговор на въпрос (*Кой ще говори с него? – АЗ. / АЗ ще говоря с него, ще му се обадя.*). Наблюденията, които ще бъдат направени тук, целят да се провери хипотезата дали в устната реч употребата на експлицитен подлог за 1 л. ед. ч. *аз* се свързва само с посочените контекстови и семантико-синтактични фактори.

Данните от корпуса, съставен за целите на това проучване, потвърждават наблюдението, че включването на подлог, изразен с личното местоимение за 1 л. ед. ч., се реализира тогава, когато подлогът е фокус/част от групата на фокуса на изказването. В пример (1) това е първото от двете лични местоимения; фокусирането е маркирано с прозодични средства:

(1) Ц: Гледай сега как на мен се кара/ ето виждаш ли все едно АЗ съм ти го избрала/ аз една думичка не съм ти казала/ ето виждаш ли? (PP)³

В други случаи пред личното местоимение се включват и фокусиращи частици, напр. частицата *и* в примерите от (2) до (5) или *само* в (6):

(2) Н: и АЗ точно това исках да го попитам а бе са аз викам как да го питам така човека как като има тука и крадци на коли и всичко и нали се знаят тези работи... (PP)

³ Със съкращението PP се означават примери от разговорната реч, с PP – от публичната реч, а с Ф – примерите от компютърно опосредстваната комуникация (форуми).

(3) А: мисля че поне: десет работни варианта и идеи се родиха тук а: мойта идея беше да говорим в рамките на два академични часа значи:

Б: две по четирсе и пет минути

А: и АЗ мисля че отдавна ги пресрочихме

Б: да пресрочихме ги (ПР)

(4) да и АЗ мисля че нещата са ясни ние съвсем ясно си изразихме така мнението (ПР)

(5) Познавам и АЗ такива хора, но се надявам случаят да не е такъв (Ф); Точно такъв комплект си взех и АЗ за моята SJ4000 (Ф)

(6) Само АЗ си знам какво ми е (РР); Само АЗ мога да обединя нацията (Ф)

Противопоставянето между говорещия и събеседника (*аз:ти*, тоест противопоставяне между 1 л. ед.ч. и 2 л. ед.ч.) също е фактор, който изисква експлицитното изразяване на подлога:

(7) ама не е за черногледство ти знаеш ли какъв живот имам аз от втората година вече не съм се спрял и всичките сме така / учиш като ненормален работиш / после ходиш / работиш цяло лято блъскаш... (РР)

В следващия пример са представени два последователни коментара от форум. В първия употребата на експлицитен подлог *аз* може да се мотивира отново с процеса на фокусиране – авторът на речта изтъква факта, че той е и вършителят на представените действия. Във втория коментар освен поради означаване на фокуса на изказването експлицитният подлог се включва и заради противопоставянето на говорещия Б. на гледната точка, изразена от А. в първия коментар (противопоставяне от типа *аз:ти, твоето*). За този тип семантични отношения свидетелства и употребата на противопоставителния съюз *но*:

(8) А: Мафията ни принуждава със закон да правим това, което тя иска. АЗ плащам за това жилище и АЗ ще живея в него, за това АЗ ще реша как да изглежда, стига да не преча на съседите. (Ф)

Б: Прав си, ТВОЕ е жилището и ще правиш с него каквото си искаш. Но фасадата я гледам АЗ и ще се съобразяваш с мен. (Ф)

Отново с експлицитното означаване на контраст, но по модела *аз – тя* (между 1 л. ед. ч. (говорещия) и 3 л. ед. ч. (неучастник в кому-

никацията) се свързва запълването на подложната позиция с формата на личното местоимение в репликата на говорещия В. от следващия пример:

(9) А: аз толкова трудно казвам не че [направо] не мога да се понасям

В: [да] а тя си е целенасочена/ аз съм мека мария и оттам идват моите проблеми (PP)

Представените дотук примери потвърждават, че и в устната реч се използват двусъставни вместо едносъставни изречения в случаите, при които подлогът участва в изразяване на елементи от информационната структура. Данните в анализирания корпус обаче показват и други случаи, в които говорещите използват двусъставни вместо едносъставни глаголни определенолични изречения, без това да се налага поради връзката на подлога с фокуса или с контрастния топик на изказването.

В следващия пример е представена част „монолог” на говорещия J., който е пространен отговор на въпрос, зададен от събеседника му. В поредицата от съобщителни изказвания J. не насочва вниманието към себе си като вършител; очевидно целта му е да даде информация за минали събития или за възможни ситуации в бъдеще:

(10) К: е тогава защо си дошъл?

J: еми щото какво да правя в България нашите нямат пари да ме издържат студент дойдох тука с билета и с пари за един месец взех да работя и тука поне сам се гледам. накрая гледаш да повтаряш за да не / да не трябва да се прибираш и не знаеш цялата тая работа за как / за какво е / хайде сега по-добре е отколкото в България да изкарам казарма и да почна да работя за двеста лева ама тука сега / след един определен момент след няколко години просто няма да мога да остана повече и ще трябва да си търся някъде другаде покой това е / и единствената надежда е френското образование като се подадат документи за Нова Зеландия или Щатите и да се гледа по-добре и да се изнасяме натам вече / аз друго не виждам. (PP)

Употребата на експлицитен местоименен подлог в последното изречение от репликата може да се свърже с контраста между говорещия (1 л. ед. ч. при последния глагол) и множество от лица (при предходните глаголи): *като се подадат документи; ... да се изна-*

сяме... / аз друго не виждам). Друга причина за употребата на експлицитния подлог би могла да е желанието на говорещия да направи обобщение и да подчертае, че в последното изречение от репликата той заявява своята позиция по темата. Подобна интерпретация важи и за употребата на подлог аз в (11):

(11) и сичките и цялата купчинка хайде на двайската и слизаме на зала: универсиада и аз аз въобще не знам за кво ста: въпрос още и те ае са ше хойме да пиеме кафе...(PP)

Експлицитният подлог аз, употребен в репликите на участник 1 от пример (12), може да се характеризира като част от средствата, маркиращи началото на реплика. С подобна функция в устната реч най-често се използват частици: *ами, ми, значи, то* и под. Интересно е, че и в двата случая говорещият използва със същата цел *и*⁴ пред местоимението, а в първата реплика – и частицата *нали* след местоимението. Така началото на репликата очевидно се удължава с елементи, които не носят информация по темата, и по този начин говорещият отлага същинското начало на изказването си:

(12)

Участник 1: и аз нали днеска излязах някъде към седем не осем без двайсе може би или без петнайсе то нали: ризата си оправях не знам

Участник 2: то беше осем без десет

Участник 1: и аз седем шест хванах не знам кво да права кво да пра: са: да сляза на орлов мост и после пеша ли да зацепа викам айде и слязах на това на: стадион васил левски и шляпата шляпата горе: на тролейте аз не знаех колко е часъ тряше нали тряше в осем и половина да съм там както и да е тролей дойде цап – цап – цап – цап и: осем и двае даже имах десет минути да изпуша едно: цигаре (PP)

Второто аз от разказа на участник 1 обаче не е в началото, а в средата на изказването: *шляпата шляпата горе: на тролейте аз не знаех колко е часъ*. В случая говорещият вероятно включва експлицитния подлог, за да сигнализира, че въвежда по-различен тип инфор-

⁴ Въпросът за статута на *и* в тази позиция (частица или съчинителен съюз за “продължаване на повествованието”) тук няма да бъде коментиран, тъй като той трябва да се разглежда самостоятелно, като анализите се провеждат на равнището на диалоговите единства, а не на изреченията, оформящи репликите.

мация. В изречението с *аз* не се представя информация по същата тема, а се дават уточнения във връзка с поведението на говорещия (мотивация за поведението му, неговата предходна информация). Тази употреба може да се свърже с посочените вече случаи, в които говорещият се стреми да подчертае, че съобщаваното е негово лично мнение, преценка, знание. Експлицитното *аз* е средство за маркиране на личната ангажираност на говорещия.

Употребата на личноместоименен подлог за означаване на начало на репликата не е водещата причина, с която може да се свърже предпочитанието към двусъставни изречения в устната реч. Тъй като няма ограничения за мястото на *аз*, може да се направи изводът, че маркирането на начало не е единствената, а само една от функциите, с които се употребява личното местоимение за 1 л. ед. ч. подлог. То може да бъде употребено на каноничното си място, пред сказуемото, като тази позиция съвпада и с началото на репликата на съответния говорещ, както показват примерите и от трите типа източници на данните:

(13) аз си мислех че ще ме потиска тая книга/ защото преди така много трудно я четях (PP); аз съм купувал обувки тридесет и девети ... мокасини и ми стават (PP)

(14) аз съм любител на природата. редовно ходя по балканите ходил съм две години под ред ъ: Козлудуй Околчица (PP); ами аз не съм го срещала поне за момента (PP)

(15) аз имам дъщеря и на нас зъбите ни избиха едва на 1г. сега е на 1г. 9м. 8дни и имаме 12 зъба. (Ф)

Примерите показват, че *аз* може да се включи и на друго място – в средата или към края на репликата. Очевидно експлицитното изразяване на подлога с личното местоимение вместо очакваната свободна/незаета подложна позиция не може да се свърже единствено със стратегията за търсене на подходяща дума или израз, с които говорещият да започне репликата си. Интересно е, че в примерите с подлог не е в начално изказване от репликата той може да бъде пред глагола, както е в (16), но и след него, както е в (17) и (18):

(16) А: и че как ги приготви тези работи?

Б: ама те бяха бланширани и аз ги панирах с белтък и нишесте... бях гледала една китайска панировка (PP)

(17) Л: каркадето нали беше вид чай ?

В: Да.

Л: и ти го предлагат студено или топло / гледала съм аз по телевизията (ПР)

(18) Е: [ама ти все пак си я гладил отпреде]

М: ами гладих [я аз ама]

Е: [ти си мислил] че сако ще обличаш (смях) (РР)

Както вече беше посочено, фактори, свързани с типа информация, също влияят върху избора на структурен изреченски модел. При представянето на личен опит, на лични мнения и оценки очевидно маркирането на субекта само чрез глаголните окончания не е достатъчно, затова се включва и местоимението, което „явно“ означава лицето, което споделя своя опит или мнение. И докато в (19) само в началото на репликата говорещият се идентифицира и чрез експлицитния подлог и след това използва едносъставни определенолични изречения, в (20) и двамата говорещи последователно използват двусъставни изречения, за да покажат, че представят личната си оценка:

(19) Аз го приготвям така:

Първо го слагам в една тавичка и го поръсвам с черен пипер и изцеден лимон. След това нарязвам на хапки и панирам. Първо в галета, след това в разбито с малко вода яйце и накрая пак в галета... (Ф)

(20) В: много е трудна/не във лошия смисъл

А: да/ ма аз ти казвам аз съ възхищавам [на такива хора]

В: аз съм труден от гледна точка на това че... аз съм по афиф работа/в смисъл аз не моа се сърдъ мноо/ мноо не моа така (РР)

Фактът, че говорещият представя личен опит или мнение, се подчертава и чрез наречието *лично*, употребено непосредствено преди или след експлицитния подлог:

(21) плащеницата: я: открихме/ *лично* аз не съм присъствала на откриването на плащеницата: по време на ремонта на църквата който започна есентъ (ПР)

(22) Като цяло си личи, че е бюджетен вариант. Не е лоша, но аз *лично* като избирах не се изкефих (Ф); Аз *лично* използвам марината, приготвена от една червена подправка за месо (Ф); Аз *лично* очаквах

с нетърпение да ми изтече договора, и като се махнат още доста и ще клекнат (Ф)

В изследвания на други нулевосубектни езици се посочва влиянието на семантиката на предиката върху избора на структурен модел с експлицитен или с „изпуснат” подлог лично местоимение за 1 л. ед. ч. (вж. прегледа, направен от Пешкова 2013). Семантичният фактор, наред с влиянието на структурните особености на изречението с експлицитен подлог *аз* (самостоятелно просто изречение, главно или подчинено) и комуникативната му цел, трябва да се проучи самостоятелно. На този етап данните от анализирания корпус показват, че вероятно и в българската устна реч семантиката на предиката може да оказва влияние, тъй като се откроява известно предпочитание за употреба на експлицитен подлог *аз* при ментални предикати (*аз искам, аз мисля, аз зная/не зная*):

(23) Аз искам да си купя кола, аз искам да си купя апартамент, искам да образовам детето си или искам да си събирам пари за пенсия. (ПР)

(24) никой друг освен нея в качеството си на основател и така така така не може да има такива амбиции / аз мисля че тия времена отминаха когато един човек е незаменим (ПР); след нова година на капациите които беа в града това са около двеста капака ъ-ъ-ъ- аз не знам аз не съм специалист по тия работи/ но има специалисти които трябва сериозно да се замислят (ПР)

(25) Аз, като умен човек, *знам*, че никой не се възбужда от това, колко си умен. Така че това са си глупости (Ф) Брей, аз винаги *съм знаела* Славянски гювеч постен, без месо. Аз съм го правила с ориз, домати, пипер, грах и моркови. (Ф)

Данните за българската устна реч показват, че видът на речта – актуална или възпроизведена (препредадена своя или чужда реч), също е фактор, който влияе върху избора на двусъставно или едносъставно определенолично изречения (вж. Тишева 2016). Тенденция към употреба на подлог *аз* (употреба на двусъставни изречения) се наблюдава в примери от разговорната реч, в които актуалният говорещ възпроизвежда диалог от предходна речева ситуация (препредава диалога), без да прави езиковите трансформации по лице, които се налагат при трансформирането на пряката реч в косвена.

Маркер за това, че се препредава чужда реч, а не се представя актуална авторска реч, е само въвеждащият глагол за реч: *кажа*, *викам* и под. Той е в 1 л. ед. ч., ако се предава реч от минала речева ситуация на актуалния говорещ, или във 3 л. ед. ч., ако се препредава чужда реч:

(26) Б: обаче господина *каза* не ща аз такива неща големи на ушите си/ искам по-нежно... *викам* то ми е ясно/ че искаш абсолютно същия пръстен ама няма откъде. *викам* дай да видим златарските ателиета (преправя си гласа) какво ще правим *каза* в златарски ателиета аз *каза* искам сребърен пръстен (РР)

И в двете изказвания от пример (26) референтът на местоимението *аз* не е актуалният говорещ, авторът на репликата, а трето лице, неучастник в актуалната речева ситуация. Говорещият препредава изказвания на това лице, като запазва същите граматични форми на глаголите и на местоименията както в ситуацията, в която речта е била реализирана.

Ако се препредава диалог с участието на повече от двама говорещи, ориентацията на актуалния слушател (адресата в актуалната речева ситуация) в комуникативните роли би могла да бъде затруднена. В такива случаи се прибегва до удвояване на подлога с именна фраза (кореперентно съществително име), означаваща съответното лице: *той колегата*; *тоа охраната*:

(27) и нали пийнахме си там полафихме си и глупости простотии и отиаме една сграда вътре има мно: фирми ама ние са де да знаем са ква фирма има и при кой отиваме там и долу охраната и *той* почва нали *колегата* а ние тука идваме при на единайсти етаж тря да има една компютърна фирма и тоа като почна да цикли *охраната* еми аз на единайстия етаж там е ХХ и на дванайсетия са ХХ аз не знам вие знаете ли името на фирмата при кой отивате *викам* абе *той разпра*: не треа да занесеме само едни покани... (РР)

Отново, както беше показано и в (26), няма трансформации по лице в препредадената реч, а при представяне на действия, в чиято реализация се включва и актуалният говорещ, се използват форми за мн.ч.: *ние идваме*; *вие знаете*; *треа да занесеме*.

Анализираните примери за употреба на двусъставни вместо едносъставни определенолични изречения (изречения с експлицитен

подлога, изразен с лично местоимение за 1 л. ед. ч.) в устната реч дават основание да се направят следните първоначални обобщения:

– Във връзка със спецификите на устното общуване засилената употреба на двусъставни вместо едносъставни изречения може да се свърже с тенденцията в устната реч към многократно маркиране на граматични категории и значения, подобно на двойното означаване на определеност или неопределеност. В разгледаните случаи категорията лице се означава и с окончанието на глагола, и с личноместомименната форма.

– Във връзка с хипотезата за посочените контекстови и семантико-синтактични фактори, поради които личното местоимение *аз* се включва в структурата на изказванията (фокус, контрастен топик, съчинителни конструкции), може да се направи уточнението, че в устното общуване действат и други фактори: типа реч (актуална или неактуална, препредадена), типа на съобщаваната информация (лични или чужди оценки, мнения, опит) и семантиката на предиката. Тези особености могат да се свържат с по-общата тенденция към субективизация на речта, отразяваща отношението на говорещия към съдържанието на съобщението.

– Не се потвърждава тезата, че богатата глаголна морфология е решаващ фактор, определящ избора на едносъставни вместо двусъставни изречения. Наблюденията за други езици показват, че и при богата глаголна морфология се реализират изречения с експлицитен подлог, напр. в испанския – език с богата глаголна морфология (вж. Peřková 2013), но и обратното – в езици с бедна глаголна морфология се наблюдава нулевосубектност, напр. в ранния нидерландски (вж. Askema, Neeleman 2007). В тази връзка влиянието на контекстовите и на семантичните фактори, което очевидно се оказва по-силно, трябва да бъде обект на самостоятелно проучване с оглед и на типологичните характеристики на българския език.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова 1994:** Ангелова, И. *Синтаксис на българската разговорна реч*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Angelova 1994:** Angelova, I. *Sintaksis na balgarskata razgovorna rech*. Sofia: Sofia University Press “St. Kliment Ohridski”.

- Бъркалова 1997:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“. **Barkalova 1997:** Barkalova, P. *Balgarskijat sintaksis – poznat i nepoznat*. Plovdiv, Plovdiv University Press “Paisij Hilendarski”.
- Граматика 1983:** Граматика на СБКЕ. Т. 3. Синтаксис. София: Издателство на БАН. **Gramatika 1983:** Gramatika na savremennija balgarski knizoven ezik. T. 3. Sintaksis. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика*. София: ВЕЛЕС. **Dimitrova 2009:** Dimitrova, St. *Lingvistichna pragmatika*. Sofia: VELES.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. **Nitzolova 2008:** Nitzolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologia*. Sofia: Sofia University Press “St. Kliment Ohridski”.
- Тишева 2014:** Тишева, Й. *Как говори съвременният българин. Т. 2. Прагматика и устна реч*. София: Фондация „Фокус“. **Tisheva 2014:** Tisheva, Y. *Kak govori savremennija balgarin*. Sofia: Fondacia “Focus”.
- Тишева 2016:** Тишева, Й. За синтактичните особености на устната реч. // *Проблеми на социолингвистиката*. Т. 12. Велико Търново: ИК „Знак 94“, 215–219. **Tisheva, Y.** Za sintaktichnite osobenosti na ustnata rech. // *Problemi za sociolingvistikata*. T. 12. Veliko Tarnovo: Znak 94, 215–219.
- Ackema, Neeleman 2007:** Ackema, P. & Neeleman, A. J. Restricted pro drop in Early Modern Dutch. // *Comparative German Linguistics*, 10 (2), 81–107.
- Kovatcheva 2012:** Kovatcheva, M. *Spontaneous Spoken Language and Linguistic Theory*. Sofia: University Press “St. Kliment Ohridski”.
- Leech 2000:** Leech, G. Grammars of spoken English: new outcomes of corpus-oriented research. // *Language Learning*, 50/4, 675–724.
- Pešková 2013:** Pešková, An. Experimenting with Pro-drop in Spanish. // *SKY Journal of Linguistics*, 26, 117–149.